

A gondolat erejével

Öröm és reménység töltött el Kornai János rendhagyó önéletrajzát kiolvasva. Örülök, hogy ebben az elfuserált országban, a kihasznált, becsapott, nejlonszatyrokkkal járkáló, viseltes ruhában orvosi rendelők előtt várakozó nyugdíjasok országában vannak töretlen ívű sorsok is.

Kornai János a Budapesti Értéktőzsdén Fotó: MTI

Töretlenek, de nem azért, mert tulajdonosuk valami láthatatlan búra alatt élte meg őket. A huszadik század legjelentősebb magyar közgazdászának tartott Kornai életét ugyanúgy érintette a világháború és a holokauszt, a Rákosi- és a Kádár-diktatúra, mint sokmillió más emberét, mégis, sokmillió más emberrel szemben Kornai hetvenhét évesen is szellemi ereje teljében alkot, naprakész ország-világ állapotáról, tanít és kutat. Közszereplést vállal, ha fontosnak érzi. Ez ad okot az öröme. A reményre pedig az, hogy Kornai János mindezt tehetsége és munkája révén érte el, ráadásul úgy, hogy soha nem került szembe saját elveivel. Felmerülhet a kérdés, vajon miért hiszek Kornainak, mi hitelesíti a Gondolat erejével című könyvében leírtakat? Az objektív tényeken túl leginkább az, hogy a szerző meg sem kísérli tévedhetetlennek beállítani önmagát, sőt úgy teszi „rendhagyóvá” önéletrajzát, hogy élete különböző állomásait a mából értékelve le meri írni a „tévedtem”, „hibáztam”, „rosszul gondoltam” kifejezéseket is.

Ez a hang annyira ritka a magyar közéletben, hogy önmagában hitelesíti gazdáját.

A felszabadulás után az alig tizennyolc éves Kornai csatlakozott a kommunista párthoz. Nem karriervágyból – hitt a mozgalomban. Ifjú aktivistaként hamar felhívta magára a figyelmet, 1947 nyarán már a Szabad Népek – a Népszabadság elődjének – újságírójaként dolgozott. Bár nem rendelkezett közgazdasági végzettséggel, érdeklődése mégis e területre irányult. 1949-ben – igaz, a főszerkesztő Révai József „fejcsóválása” mellett – kinevezték a gazdasági rovat élére. (A fiatalember azon kevesek egyike volt, aki tökéletes német nyelvtudásának köszönhetően eredetiben olvasta a Tökét.) Kornai két okkal magyarázza gyors karrierjét, azt, hogy húszéves korára közeli kapcsolatba került a hatalom birtokosaival, megfigyelőként rendszeresen részt vehetett a legfelsőbb gazdasági vezetők értekezletein: képességeivel és a rendszer iránti feltétlen lojalitással. Ez utóbbi azonban néhány év alatt elporladt. A való élettel szembesülve Kornai fokozatosan eltávolodott a párttól, majd a párt is tőle. 1955-ben a tudományos pályára száműzték. A fiatalember ekkor hozta élete egyik fontos elhatározását: nem kívánja eljátszani a pártot belülről megújító „reformkommunista” szerepét. Sőt, megállapította: már nem marxista. A gazdaság viszont szenvedélyesen érdekelte, kutatott, képezte magát, a szakirodalom legjavát nemcsak elolvasta, de ki is jegyzetelte. 1956 nyarán készült el kandidátusi disszertációjával, melynek beszédes címe: A gazdasági vezetés túlzott központosítása. A forradalom idején a Nagy Imre-féle szárnyhoz tartozott, néhány közeli barátjával ellentétben azonban elkerülte a megtorlás. Élete elkövetkezendő néhány évét a szabadság és a börtön árnyékának kettőssége jellemezte. Boldog és elkeseredett, félelmetes és megnyugtató történések láncolata. Ebben az időben határozta el, hogy szakít a politikával, és fő célként a nyugati közgazdász szakmához való tartozását tűzte ki. Kornai János elérte célját. 1982-től húsz éven át tanított a Harvard Egyetemen, ahol csak azért nem vállalt teljes, hanem évente félévnyi munkát, hogy a fennmaradó időben magyarországi feladatainak tehessen eleget.

E feladatok között említhetjük, hogy elsőként kezdett matematikai módszereket alkalmazni a közgazdasági folyamatok, az elméleti döntések gyakorlati megvalósulásának, torzulásának ábrázolásában. Egyik legismertebb műve az 1976-ban született A hiány. Megírására többek között a saját lakásépítése inspirálta. Kornaival együtt sokan emlékeznek még a hatvanas-hetvenes évek szocialista piacgazdaságára, az állandó ellátási zavarokra, a választási lehetőség nemlétére, a silány minőségre, a sorszámmal Zsigulira várakozás jegyében eltelt évek életérzésére. Kornai a jelenség tudományos magyarázatát adta meg könyvében. Önéletrajzában elmondja: bár végkövetkeztetése az volt, hogy a rendszer működésképtelen – öncenzúrát alkalmazva ezt nem írta le. Kornai 1963-tól járhatott Nyugatra konferenciákra és tanítani, ám mint

utóbb kiderült, a titkosszolgálatok minden lépését figyelték. A professzor éppen önéletrajzi könyve írása során szembesült a keserű valósággal: közeli munkatársai között is akadtak besúgók. A hetvenes évektől a rendszerváltásig tartó folyamatot barátságos, ám távolságtartó kritikával szemlélte és értelmezte Kornai, és bár a hatalom rendszeresen küldött jelzéseket a politikába való visszatérésre, a pártállam idején ennek következetesen ellenállt. 1988-ban a Szocialista Magyarországért díjjal akarták kitüntetni, a Magyar Közlönyben már meg is jelent a kitüntetés ténye, Kornai azonban visszautasította a gesztust: semmilyen módon nem kívánta legitimálni a Kádár-diktatúrát. Úgy tűnik tehát, ki lehetett maradni a szocialista rendszerből. Mindez annak kapcsán jutott eszembe, hogy az 1989 óta többször is köpönyeget váltott, a szélsőbaltól a jobbig, szélsőjobbig „elfejlődött” középszerű karrieristák gyakran magyarázgatják ennek ellenkezőjét. A négyszáz oldalas könyvből nemcsak egy kiváló elme, egy tiszteletet parancsoló életút rajzolódik ki, hanem Magyarország története a harmincas évektől napjainkig. Akit érdekel, vegye a fáradságot, továbbá Kornai könyvét, és olvasson!

(Kornai János: A gondolat erejével Osiris Kiadó, 2005.)